

Архимандрит Серафим (Алексиев)

ГОРДОСТ И СМИРЕНИЕ

Съдържание

Увод

Част първа

За гордостта
Развитието на гордостта
Борба с тщеславието
Надменността
Възгордяване против самия Бог
Гибелността на гордостта

Част втора

За смирението
Степените на смирението
Величието на смирението
Парадоксът на смирението
Лицемерното смирение
Заклучение

УВОД

“Всеки, който превъзнася себе си, ще бъде унизен; а който се смирява, ще бъде въздигнат”(Лука 18:14)

В живота има два пътя. Единият е широк и удобен. Той води нагоре и мами човека към шеметни висини. Но тръгнеш ли по него, сам не ще усетиш как ще паднеш в дълбоките адски бездни. Това е пътят на гордостта. Другият път е тесен, неудобен и трънлив. Той слиза все по-надолу и по-надолу, като минава през много скърби и унижения. Но избереш ли него, колкото повече слизаш, толкова повече ще се издигаш с Божията помощ, докато неусетно се възкачиш до самите райски висини. Това е пътят на смирението. Колко парадоксално! Изкачваш ли се нагоре по пътеката на гордостта, ще паднеш по-ниско и от животните! А слизаш ли по стълбата на смирението, ще станеш ангелоподобен и ще се издигнеш до небето! Парадоксално, но вярно, защото Сам Господ Иисус Христос го казва: “Всеки, който превъзнася себе си, ще бъде унизен; а който се смирява, ще бъде въздигнат”.

В днешния груб век на материална култура, когато човеците са станали жалки роби на бетона и желязото, когато всичко се движи с трескава бързина към тъмното и неизвестно “напред”, когато бушува халата на всеобщото изстребление, когато моретата и океаните са възкипнали от сновящите из тях огромни железни делфини, когато земята се тресе от гърмежи, когато небесата кълтят от убийствения шум на въздушни

апокалиптични чудовища, бълващи огън и сеещи разрушения и смърт, когато някаква страхотна смърт с огромен сърп в ръка е излязла сред човечеството на грозна жетва, когато всички са се надъхали с омраза към всички, с една дума днес, когато светът се огъва под напъна на собствените си развихрени страсти, има ли смисъл да се говори за гордостта и смирението? Има ли кой да слуша? Има ли кой да разбира? Не са ли словата на евангелската премъдрост в пълен разрез със светските разбирания? Гордостта се цени днес от модерното човечество като най-силен импулс за личния прогрес и националния възход. Човекът без самолюбие, общество без съзнание за чест и достойнство и народ без национална гордост се смятат за осъдени на потъпкване и изчезване. При тая настроеност кой ще слуша Христовите думи: “Всеки, който превъзнася себе си, ще бъде унижен”? Днес светът е по-друг, отколкото някога. Тихите евангелски повели се заглушават от бумтежа на побеснелия в трескава дейност свят. Фабричните сирени говорят по-друг език от езика на св. Отци, тия чудни църковни мъдреци. В надпревара човечеството тича днес към шеметни цели, забравило единствената върховна цел на човешкия живот – връщането при Бога. Затуй и Евангелието е бездомник в днешния свят, бездомник, който търси подслон в човешките сърца, но почти навсякъде вижда да се затварят вратите пред него. Днешният свят не иска евангелски поуки. Той не обича смирението и го осмива като овчедушие. Тъй са се объркали понятията, че гордостта, този гибелен корен на всички пороци, се издига в култ, а смирението, тихата майка на всички добродетели, се подхвърля на поругание. Светът днес повече от всякога се е отдалечил от Христа. Но не налага ли тъкмо това днес повече от всякога да му се говори за Бога? Съвременните кървави събития ясно свидетелствуват до къде може да стигне човечеството, тръгнало по шеметния път на гордостта и презряло смирението. Тъкмо те подсилват истинската християнска проповед. Хората въпреки всичко жадуват за Бога. Бедното човешко сърце, при всички изменения на външните обстоятелства на живота, си остава все едно и също. Когато се размисли над безумието на своите дела и постижения, то неволно потръпва, смутено от ужаса на собствените си изобретения, в смътен копнеж започва да жадува за нещо вечно, възвишено, добро и божествено, което да го изведе из тъмния лабиринт на земните противоречия в милващата светлина на тихата и безметежна вечност. Тия смътни копнения не са ли неосъзнат стремеж към Бога, към Неговите вечни истини, разкрити в Евангелието, не са ли жажда за примирение със съвестта и небето?

Вярно е, голямо число люде са се отдалечили вече толкова много от Бога, че са достигнали до пълно ожесточение към вярата, Бога, небето. Те без друго чувствуват в сърцата си мъчителната празнота, която е последното напомняне за забравения от тях Бог, но в непреклонната си гордост се надсмиват над вярващите и с озлобление мрат в своето безогледно отричане на всичко. Но има и такива люде, които, макар и да са далече от Бога, не са жигосали още съвестта си, не са притъпили гласа на сърцето си, и които, водени от жаждата си, търсят вечната Истина. Те биха се радвали да им се посочи в безпътницата на днешното време вечния път. За тях би било истинска радост да чуят божествените слова на Евангелието, които разясняват загадката на човешкото противоречиво същество, посочват лек за греха и дават всички необходими напътствия за спасение. Най-сетне има сред днешния безпътен свят и такива добри души, които напук на всички модерни отрицания вървят по пътя към небето, и за които е голяма утеха да чуят Божието слово, да се укрепят във вярата си, да проверят пътя си, за да не би да са тръгнали по крива посока и така утешени, с подновена надежда да продължат напред. Проверката на житейския път е необходима, защото човешкото повредено от греха сърце клони винаги към заблуди. Колко труд е нужен докато оздравее и се просвети напълно! Има много християни, които уж желаят доброто, но в края на

краищата то излиза все зло. Стремят се уж към спасението, но кой знае как, неочаквано са се намерили на пътя на гордостта и гибелта. Духовният живот е пътуване през непознато море, дето отвсякъде дебнат изненади и опасности: тук бури, там подводни скали, нататък водовъртежи и скрити течения. Колко човек трябва да бъде внимателен и просветен, за да не загине!

Заради всички ония люде, които жадуват духовна просвета и спасение, нека ни бъде позволено да опишем двата главни пътя на живота – гордостта и смирението. Когато се сее, не всички семена пропадат, не всички биват изкълвани от небесните птици. Голяма част все пак пада и на добра почва. Ако не съществуваше тая увереност, кой сеяч би тръгнал да сее? А в духовната сеитба често стават и чудеса с Божията помощ. Кой знае, може би семенцето, попаднало дори на камък, да намери там някоя пукнатина и да поникне! Не рядко по голите скали из планините растат чудни грамадни борове.

Първият грях и първата добродетел

Знаете ли, любезни читатели, кой грях се е появил най-напред? Преди още да е имало кражби, лъжи, измами, убийства, прелюбодеяния, чревоугодие, клевета, гняв, злоба, и пр., се е появила гордостта. Един от първите и най-светли ангели Божии – Денница – се възгордял пред Бога и поискал да стане подобен на Всевишния. Но тая гордост не го издигнала, а го свалила в преизподнята. Тя го направила не божество, а тъмен сатана. Тая гордост тури начало на злото в света. Тя породила и всички останали грехове. Тя погубила и човешкия род. Тя стана основа на ада, извор на пороците, ключ на греха, причина на падението, път на гибелта. Сатаната се възцари в царството на мрака и седна върху трона на гордостта. Той подбуди и човеците към гордост и чрез тая гордост нася по света всички злини.

Господ Иисус Христос, Който дойде на земята, за да разруши делата на дявола (1 Иоан. 3:8), посочи лекарството против гордостта в смирението. То е първата добродетел, която Той възвести в Своята дивна проповед на планината. Блаженствата започват с божествените думи: “Блажени бедните духом, защото тяхно е Царството небесно” (Мат. 5:3). По единодушното свидетелство на св. Отци, бедните по дух са смирените.

ЧАСТ I

ЗА ГОРДОСТТА ИЗОБЩО

Да разгледаме най-напред гордостта.

Гордостта! Кой от нас не я е виждал? Кой от нас не се е натъквал на бодилите? Кой не е страдал от присмеха и критиките? Ние всички я познаваме от живота, защото тя не е нещо рядко. Тя ни посреща навред, дето живеят човеци. Тя тича по улиците, перчи се по площадите, стъпя тежко тежко из обществените места. Тя седи важно на меките кресла из учрежденията. Тя и в църква влиза с фарисейска надменност, тя има достъп даже и в монашеските килии. Тя лъха от всяка по-важна особа, тя наднича от почти всеки прозорец. Тя е надута, натруфена, начервена, набелена и минава самонадеяно и самодоволно, тъй че всички да я видят. Нейното естество не Б позволява да се крие. Тя иска да блести и смайва. Тя иска да бъде предмет на внимание и удивление. Тя сама

сочи себе си и, за да бъде видяна отвсякъде, търси да застане по на високо. Гордостта върви по нанагорен път. Тя понякога дори лети в шеметни висини.

Когато дяволът изкушаваше Исуса Христа, постави Го на висока планина. Не Го сведе в низините на страданията и униженията, както Бог-Отец постъпи по-късно със Спасителя, а Го издигна на високо място, като Му обещаваха високи неща: ситост, човешка прослава и владееене на целия свят. Той обещаваха много. Но можеше ли да даде всъщност нещо? Не, защото сам той нищо няма освен своята злоба, гордост и адски огън.

Както постъпи лукавият дух с Исуса Христа, като го възведе на високата планина на изкушенията, така постъпва той и с нас: издига ни на високо, подкупва ни със съблазнителни и лъжливи обещания, подхваща ни с ласкателни похвали, възгордява ни в нашите собствени очи, предрича ни ситост, богатства и слава, поставя ни на висота, не свойствена нам, дето може лесно да ни се завие свят, и отдето той може лесно да ни срине долу в пропастта на вечната гибел. И колкото по-високо ни е възвел по стълбата на гордостта, толкова по-дълбоко ще ни бутне оттам, и толкова по-страшно ще бъде разбиването ни.

РАЗВИТИЕТО НА ГОРДОСТТА. ТЩЕСЛАВИЕТО

Три са степените на гордостта. Първата степен съставлява невинното на пръв поглед тщеславие. Дяволът е хитър. Той не поставя човека изведнъж на главоломна височина, а гледа да събуди у него най-напред стремеж към придобиване на слава. Тщеславие е старославянска дума и значи търсене на щетна, т.е. празна, суетна, човешка слава. Великият познавач на човешките добродетели и пороци и тънък психолог на духовния живот, св. Йоан Лествичник, намира, че тщеславието и гордостта са различни моменти в развитието на един и същи порок. По неговите думи, “разликата между тия два порока е такава, каквато между детето и мъжа... Тщеславието е началото, а гордостта – краят”. Тщеславният човек е предвкусил отровната сладост на човешките величания и затова търси само ласкания и похвали. Още в зародиша си този порок издава всичката своя богопротивност. Тщеславният търси и жадува за прослава, тогава, когато славата принадлежи единствено на вечния Бог (Втор.32:3; Лука 2:14). Словото Божие открай докрай възкликва: “Да бъде Господу слава на веки!” (Пс. 103:31). Особено Псалтирът е пълен с прослава на Божието велико име и с венцехваления за Неговите чудни дела (Пс.135,137, 145-150). А ето, тщеславният забравя, че и той е призван да слави Твореца. Той, бедният, влюбен в себе си, се мисли сам за божество и търси прослава за себе си. Затуй прав е св. Йоан Лествичник, когато нарича тщеславния човек “християнски идолопоклонник”. Най-странното е това, че тщеславието може да се промъкне и във вярващата и благочестива душа. Такъв човек почва да се тщеслави дори с това, че слави Бога. Изобщо за тщеславието няма граници и пречки. То навсякъде намира повод за самолюбване и самохвалба. Гениално е разкрил това св. Йоан Лествичник в следните думи: “Както слънцето на всички еднакво свети, тъй тщеславието с всички добродетели еднакво се хвали. Когато например аз постя, в същото време се и тщеславя. Когато пък, за да утая от другите своя пост, си разрешавам известна храна, почвам да са тщеславя с благоразумието си. Ако се облека в светла одежда, падам победен от суетността; като се преоблека пък в окъсана дреха, тщеславя се (със скромността си). Почна ли да говоря, обхваща ме тщеславие; поискам ли да

мълча, така се предавам на тщеславие. На където и да захвърляш тоя трън, той все ще има бодили отгоре, на върха”.

Велика беда е тщеславието, защото то във всичко може да намери храна за себе си. С какво ли човек не се хвали? Богатство, красота, ум, дарби, облекло, добродетели, та дори и пороци—всичко може да послужи като повод за тщеславие. Особено жените имат тая слабост да се хвалят и да се радват, когато чуят за себе си похвали. Толкова дълбоки корени е пуснало тщеславието в човешкото сърце, че, ако човек няма нещо съществено, с което да се похвали, започва да се гордее с панделката си, с шапката си, или дори с перото на шапката си. Вижте малките деца! И в техните невинни сърца започва отрано да никне отровното цвете на тщеславието. Малките момиченца се хвалят със своите роклички, гривнички, куклички и, ако им кажеш, че техните дрешки или играчки не са хубави, толкова дълбоко се чувствуват наранени, че започват да плачат. О, какво тщеславие изпълва сърчицето на малкото момченце, когато то получи разрешение да поноси за няколко минути часовника на вуйчо си! То излиза с часовника навън при своите другарчета и почва да се хвали пред тях с него. То не дава никой да се докосва до тая скъпоценна вещ. И когато удивление и завист започнат явно да се изписват по лицата на другите, тогава тщеславието и радостта на малкия горделивко нямат край. Ако тщеславието в невинната още детска душа не се притъпи, то скоро ще порасне и ще стане опасна болест на тази душа.

Тщеславието не подбира род или съсловие. Както болестта всекиго може да нападне, тъй и то у всеки човек може да се вгнезди. Знатните и великите намират в знатността си повод за тщеславие. Но и простосмъртните знаят да открият нещичко в себе си, с което да се похвалят. Блез Паскал със свойствената си дълбочина на мисълта изразява този факт със следните думи: “Суетността е толкова дълбоко закотвена в сърцето на човека, че и войникът, и прислужникът, и готвачът, и хамалинът се хвалят, и всеки иска да си има своите почитатели; и философите желаят такива, и тия, които пишат против това, искат да спечелят слава, че добре са писали; и тия, които четат това, искат да се прославят с това, че са го чели; и аз, който пиша то-ва, може би имам същото желание; а може би ще го имат и ония, които ще четат това...” Тук вече в иронията на Паскал се долавя неговата скръб за трагичното състояние на падналата човешка душа. И наистина, тщеславието е резултат на падението. До грехопадението първите човеци в рая не познаваха ни гордостта, ни тщеславието. Докато човекът беше достоен за облажаване, не търсеше за себе си слава, а въздаваше на Създателя си хвала. Откакто стана достоен за okayване, взе да жадува да го облажават и хвалят.

Тщеславието се среща не само у светските люде, но и у духовните. И ако у светските люде то е опасно, у духовните е крайно гибелно. Интересно е при това, че тщеславието може да накара човека да се подвизава, да се труди, да се моли, да пости, и да раздава милостиня. Но толкова са безполезни всички тия духовни подвизи у тщеславния, колкото е безсмислено наливането на вода в продънена стомна. Фарисеите, за които ни говори св. Евангелие, не вършеха ли от суетно желание за прослава всичките си добри дела? И вместо да получат от Бога награда за подвизите си, те чуха от Христовите уста осъждащото ги: “Горко вам, книжници и фарисеи, лицемери!” Който се тщеслави, и най-добро дело да е извършил, няма от него никаква полза, щом търси човешка слава. Затова и Иисус Христос съветва последователите Си: “Гледайте да не проявявате своята праведност пред човеците, за да ви видят: инак няма да имате награда при небесния ваш Отец. И тъй, кога правиш милостиня, не тръби пред себе си, както правят лицемерците по синагоги и по улици, за да ги хвалят човеците. Истина ви казвам: те

вече получават своята награда. А ти кога правиш милостиня, нека лявата ти ръка не знае, какво прави дясната, та милостинята ти да бъде скришом; и твоят Отец, Който вижда в скришно, ще ти въздаде наяве” (Мат.6:1-4). Същото внимателно предпазване от суетното тщеславие Спасителят внушава и при моленето, и при постенето, както изобщо при извършването и на всяко друго добро и богоугодно дело. Не напразно тщеславието се оприличава от някои св. отци на малка пълзяща мравчица. Колкото и малка, тя може да унищожи великите плодове на добродетелта. “Мравката, казва св. Йоан Лествичник, очаква събирането на житото; а тщеславието очаква събирането на богатството”. Под богатство тук трябва да се разбират духовните трудове и придобитите добродетели. Мравката се радва, че ще има случай да краде зърна, а тщеславието се радва, че ще може да се похвали с извършените подвизи. Но по силата на духовните закони, щом се похвалиш с доброто, което си направил, ти го загубваш. Защото, щом търсиш човешка прослава, ти получаваш вече наградата си и се лишаваш от небесна награда. Епископ Теофан Затворник нарича тщеславието най-зловреден и ласкателен враг. “То прави човека подобен на работник, който, каквото и да спечели, всичко наведнъж изяжда, без да остави нещичко и за утре. Който се е потщеславил, той е получил вече наградата си и няма какво да очаква да му се въздаде в бъдещето. Той е всякога гол, както оня, който пропилява всичко, що има. Гол ще се яви той и на онзи свят. Само греховете му ще го придружат, а добрите дела, които биха могли да му послужат като противовес към греховете, няма да имат никаква цена. Ето колко крайна е пагубата от тщеславието”. Безумието на тщеславието се състои в това, че то те кара да се трудиш напразно, като ти отнема наградата за труда. “Тщеславният подвижник, казва много мъдро св. Йоан Лествичник, си причинява съм две вреди: първо, че изнурява тялото си, второ, че при все това за труда си не получава никаква награда”. Тщеславният човек прилича на глупавата кокошка. Щом снесе яйце, тя се хвали и кудкудячи тъй, че всички да я чуят. Но с това сама на себе си вреди. Щом я чуят, хората Б взимат яйцето. Тъй и от тщеславния демоните грабват извършеното добро. Тщеславният християнин е винаги глупав от гледище на божествената мъдрост. От суетност той се хвали пред всички с насъбраните си богатства. А който много показва скъпоценностите и съкровищата си, той непременно ще бъде ограбен от крадците.

БОРБА С ТЩЕСЛАВИЕТО

Невидимият подбудител на тщеславните помисли у нас е изобретателят на гордостта, нашият заклет враг – дяволът. Той внушава на низкопоклонните ласкатели да гъделичкат с приятни похвали слуха на тщеславните души, било за да се домогнат сами до някои облаги, било за да напакостват на суетните славолюбци. Но има и ласкания, които произлизат от добри и любящи, но непросветени сърца. Един истински и просветен християнин, който знае, какви опустошения може да причини в славолюбивата душа само една похвала, никога не би си позволил да ласкае и подбужда към тщеславие. Ние се ласкаем често един друг, било защото желаем да станем приятни някому, било от суетното желание сами да получим в отговор похвала за себе си, било защото не разбираме тънкостите на духовния живот и опасностите от тщеславието.

“Господ често скрива от нашите очи и тия добродетели, които ние вече сме придобили; а ласкателят, по-право–прелъстителят, чрез похвалата, която ни отправя, отваря нашите очи. А когато те се отворят, цялото съкровище на нашите добродетели изчезва”. Тъй говори св. Йоан Лествичник. По неговите думи “ласкателят е бесовски служител,

ръководител към гордостта, изкоренител на сърдечното умиление, погубител на добродетелите и заблудител от истинския път”. Прав е св. прор. Исаия, който казва, че ония, които ни облажават, ни прелъстяват (3:12 — по слав. превод).

Но как да се борим с това тщеславие, което тъй леко възниква в душите ни, и което тъй много услажда суетните ни сърца? Когато чуем похвала, трябва да си спомним, по съвета на св. Отци, нашите беззакония и грехове, и веднага ще ни смири съзнанието ни, че хората ни хвалят, защото не ни познават във всичката наша душевна окаяност. Тогава дори може да се яви у нас спасителното чувство, че ние заслужаваме не похвали, а укори, наказания и посрама. Много бързо прогонва тщеславните настроения от душата мисълта за Страшния Божий съд, на който ще се открият всички наши тайни дела и ще се осъдят всички наши срамни грехове. Страхът Божий е най-силният враг на тщеславието.

Ако пък тщеславието се поражда у нас не вследствие на похвалите, идещи отвън, ако то блика само от дълбините на нашето покварено сърце и ни шепне с ласкателния си глас: “Виж, колко умно постъпи! Виж, колко добър се показва! Виж колко мъдро приказва!” Тогава, по съвета на епископ Теофан Затворник, трябва веднага да се заемем с борба срещу това възникващо в душата тщеславно чувство. “Борете се и ще победите!”, казва той. “Първото, което трябва да се направи, то е да съзнаете и почувствувате, че тоя помисъл (т. е. тщеславният) е враг (на душата). Затова, щом се появи той, побързайте да извикате това съзнание и това чувство. То непременно ще изпита неприязън към този помисъл, и тази неприязненост ще го отблъсне. Да почувствува човек неприязън към тщеславния помисъл е все едно да удари силно някого в гърдите. Който така силно е блъснат в гърдите, пада на земята; а помисълът, поразен от неприязънта, бяга навън от душата”.

Освен това трезвото осъзнаване, какво представляваме ние от себе си, колко малко сме извършили, и колко много още ни предстои да постигаме, може да ни смири и отрезви. “Ако направиш нещо добро, съветва св. Димитрий Ростовски, пази се от самохвалство! Щом се похвалиш, всичко онова, което си придобил чрез труда си, внезапно ще изгубиш чрез тщеславието, и ще те остави Божията благодат. Защото от хвалбата се поражда себепревъзнасяне, от себепревъзнасянето — падение, а от падението — богоотлъчване”. Затуй по-добре е дори нищо преславно да не извършиш в света, отколкото чрез извършването му да се превъзнесеш. “По-добър е смиреният грешник пред Бога, отколкото горделивият праведник”. Премъдрият Соломон казва: “Всеки горделив по сърце е гнусота пред Господа: можеш се обзаложил, че той не ще остане ненаказан” (Притч. 16:5).

Тщеславието се прогонва от истинското и дълбоко себепознание. Защо се хвалим ние обикновено? Затуй, защото се сравняваме с по-нискостоящите от нас. Но, ако се съпоставим с по-високостоящите, колко по-несръчни, по-лоши, по-неразсъдливи и по-глупави ще се окажем от тях! И тогава ще се пресече у нас поводът към суеславие. Ако ние поразмислим, дали вършим всичко онова, което сме длъжни да извършим, и дали онова малко добро, което сме извършили, сме го извършили както трябва, ще се убедим, че и тук няма да намерим никаква основа за нашето тщеславие. Св. Димитрий Ростовски прекрасно казва: “Някои извършиха много добродетели, раздадоха имота си, оставиха богатства, направиха преславни неща, просветиха света, умъдриха човеците, спасиха много души и пак не се похвалиха. А ти, без да си извършил нещо добро, без да си направил някое богоугодно дело, за нищо и никакво безумно се

хвалиш. Не се хвали прочее сам ти, но гледай, дали Бог ще те похвали. Защото ако направиш нещо добро, и без твоята хвалба Бог ще го узнае. И, ако е Нему угодно, и без да искаш ти, Той ще те прослави... Той няма да остави ни едно голямо възмездие”. На друго място св. Димитрий чудесно изразява същата мисъл: “Ако сам хвалиш себе си, всички ще почнат да те презират. А ако не се хвалиш сам, Бог и всички човечи ще те похвалят. Ако мълчиш за себе си, Бог ще заговори за тебе. Ако пък сам се величаеш, Бог ще замлъкне за тебе и ще те отхвърли”

Св. пророк и цар Давид е изрекъл чрез Светия Дух чудни думи, които трябва да помнят и често да повтарят всички, които искат да се избавят от тщеславието. Той казва в молитвен унес: “Не нам, Господи, не нам, а на Твоето име дай слава!” (Пс. 113:9). И Сам Спасителят ни е научил как да лекуваме болестта на славолубието. “Кога изпълните всичко, вам заповядано, казвайте: ние сме слуги негодни, защото извършихме, що бяхме длъжни да извършим (Лук. 17:10). Колко от дълбоко е пресечен тук коренът на тщеславието с думите: “кога изпълните всичко”! Кой от нас може да се похвали, че е изпълнил всичко? Никой! Все в нещо, дори в много нещо куцаме. И, ако е забранено и осъдено тщеславието дори и тогава, когато всичко сме извършили, колко по-осъдително е то, когато се поражда от нещо дребно: от туй че сме казали много остроумна шега, от туй, че хубаво сме пели, или от това, че дрехата ни е ушита много добре и че добре ни стои!

Погледнато трезво и дълбоко, човек няма основание с нищо да се хвали, защото той няма нищо свое; всичко му е дадено. Само греховете са негови, защото са извършени от него самия без ничия чужда помощ. Не може да се каже същото и за добродетелите. Защото всяко истинско добро, което е угодно Богу, се извършва с Божията помощ, с подкрепата на благодатта, която ни се дава в тайнството св. Кръщение. “Без Мене, казва Спасителят, не можете да вършите нищо” (Иоан. 15:5). Колко е дълбоко християнското Откровение! То единствено ни учи, че ние нямаме право да се превъзнасяме с добродетелите си, защото всички те са постигнати, наистина, не без участие на свободната човешка воля, но със силната подкрепа на Божията благодат. Без тая благодат всичките най-големи усилия на нашата свободна воля не биха ни изкачили до върха на съвършенството, на който са се издигали светците. С това тяхно християнско съзнание, което св. ап. Павел класически изразява в думите: “С благодатта на Бога съм това, което съм” (1 Кор. 15:10) се обяснява странният парадокс, че те, които най-много са имали с какво да се похвалят, които са достигнали пълна добродетелност, които дори и чудеса са правели, са се смятали за грешни и недостойни Божии раби. Всяко добро, което те са съзирали у себе си, съвършено правилно те са отнасяли към Божията благодат и помощ.

“Срамно е да се превъзнасяш с чужди украшения”, говори премъдро св. Йоан Лествичник. “А крайно безумно е да се гордееш с Божиите дарования. Всички заслуги, що имаш, не са твои, а са ти дадени от Бога, както и самото ти битие. Които добродетели ти си могъл да постигнеш без помощта на разума, те само са твои; защото и самият разум ти е даден от Бога. Каквито подвизи ти си могъл да извършиш без помощта на твое то тяло, те само са дело на твое то старание; защото и самото твое тяло не е твое, а Божие творение. Не се надявай на своите дарования, докато не чуеш от съдията последното решение за тебе, особено като гледаш в Евангелието примера с този, който дори в сватбения дом е бил, но после бил свързан за ръцете и нозете и хвърлен във външната тъмнина. Не възнасяй високо към облаците главата си, бидейки

създаден от земя. Понеже някои, които са били святи и безтелесни, са били сринати от небето”.

По свидетелството на св. Отци, от тщеславието не са били пощадени и велики Божии угодници. Св. Йоан Лествичник ни разказва за духовното видение на един прозорлив и свят мъж, в което е описана с чудна психологическа вярност както тънката хитрост на тщеславните изкушения, тъй и мъдрата бдителност на борещите се с тщеславието подвижници.

“Един от прозорливите видял веднъж едно тайнствено зрелище, повествува св. Йоан Лествичник, и го разказа на мене. Като седях веднъж, говореше той, в братското събрание, дойдоха при мене два зли духа – духът на тщеславието и духът на гордостта и седнаха от двете ми страни. Първият от тях ме подбутваше по хълбока с пръста на тщеславието и ме караше да разкажа пред братята или за някое свое видение, или за някой свой подвиг, който уж съм вършел, когато съм бил в пустинята. Когато аз го отпъдих от себе си, като му рекох: “Да бъдат върнати назад и да бъдат предадени на присмех ония, които ми желаят зло” (Пс.39:15), веднага седящият от лявата ми страна дух започна да ми шепне на ухото: “Прекрасно, прекрасно постъпи ти! И велика похвала заслужаваш за това, че победи моя безсрамен баща – духа на тщеславието”. А аз се обърнах и към него и му казах ония думи, които следват непосредствено подир казания от мене стих от псалтира: “Да се смутят от своя срам ония, които ми говорят : “добре, добре!” (Пс.39:16). Ето как са се борили св. Отци с тщеславието. Със своите наставления и примери те ни поучават, как трябва и ние да се борим с тази опасна слабост на нашия дух, за да се освободим, докле е време, от началната степен на гибелната гордост. Защото, ако тщеславието не бъде изкоренено от душите ни, то като плевел бързо ще порасне, ще заглуши всичко свято и добро и ще мине в по-горен стадий на развитие, ще застарее, ще стане навик и, родило плодовете на гибелта, ще се превърне в наша горка и вечна съдба.

НАДМЕННОСТТА

Втората степен на гордостта е надменността. Надменният човек е поставен от сатаната на по-високо стъпало, отколкото тщеславният. Затова тук и удоволствието е по-голямо, но и замайването на главата от по-голямата висота е по-значително. Надменността се ражда от тщеславието, тъй както пеперудата идва от гъсеницата. Ако тщеславието се задоволява и с пълзене, надменността вече високо хвърчи като пеперуда. Тщеславният човек се задоволява само с това да харесва всичко у себе си, а надменният дотолкова е влюбен в себе си, че не само безкрайно се любува на своите качества, но дори не харесва вече почти нищо у другите. Той сам мисли за себе си, че е най-умен, най-достоеен, най-съвършен. Тщеславният чака само похвали и с тях се услажда; а надменният не знае, на какво повече да се радва: на похвалите ли, отправени по негов адрес, или на униженията, които той отправя към другите. Тщеславният се чувства добре и в тесния кръг на своите фалшиви приятели и ласкатели. Ако няма такива, той се услажда дори от похвалите, които сам към себе си отправя: “Виж, колко си красив! Каква права стойка имаш! Какви накити носиш! Колко хубаво пееш!” и пр. Надменният не е доволен от съзнанието за своето превъзходство. Той не се насища и от признанията на своите приближени. Той иска по-широка известност. Той иска да блести, да сияе, да бъде почитан от всички. И понеже вижда, че надменността на другите стеснява полетите на неговата собствена надменност, започва всички и всичко у тях да унижава

и осъжда. Ако види у някой свой съперник пороци, изобличава ги ожесточено и ги изважда на показ пред всички. И тогава тайният език на неговата постъпка е този: “Вижте, какъв е онзи! Колко са лоши делата му! Колко е ниска душата му! Аз не съм такъв!” Ако той види у съперника си добродетели, не само че не се прекланя пред тях, а ги осмива с жлъчна ирония. Ако съперникът му е даровит и изпъква, ще го нарече суетен и славолюбив. Ако е набожен, ще го охули като лицемер. Ако е пестелив и скромен в облеклото си, ще го нарече скъперник. И при това той ще иска от другите да се съгласяват с него. Тщеславието е по-късогледо и се задоволява само с това, че вижда своите достойнства и жъне похвали за тях. Надменността е по-далекогледа. Тя не търпи нищо, което я засенчва. Тщеславният преживява по-малко горчивини, отколкото надменният. За тщеславния възмездието е скрито повече зад гроба. А за надменния мъката от надменността започва още тук, на земята. С надменността най-често е свързана завист. А завистта носи в себе си своето наказание. Надменният е и гневлив. А гневливият сам раздухва огъня на своето страдание. Надменността се запалва от адските пламъци. Тя обещава на жертвите си високи наслади, шеметно опиянение, издигане в очите на другите, но всъщност води към посрама пред мъдрите човеци и пълно отхвърляне от страна на Бога. Надменният човек, колкото и умен да е в своите очи, е всъщност жалък безумец. Той мисли, че в задоволяване на своята надменност ще намери висока наслада за своята душа, но всъщност като с някое наркотично вещество, като с опиум, чрез надменността сам себе си отравя. Колко безпокойства, колко тревоги, колко кипнали страсти ще откриете в душата на надменния честолюбец! Във всичко той мисли, че е прав. Но няма всички в света могат да бъдат във всичко съгласни с него? И ето, щом чуе противоречия, той кипва и започва да страда. Той е влюбен в себе си, и иска от другите да го почитат, да му се учудват. Но може ли от всички хора да направи той свои почитатели? Мнозина започват да го критикуват, някои дори да го изобличават. А всичко това той не може да понася и започва непоносимо да страда. Много са страданията на безумната надменност още тук на земята, но безкрайно по-много са страданията Б зад гроба. “Всеки, който превъзнася себе си, ще бъде унижен”, казва Спасителят. За надменността небесното правосъдие е избрало най-страшното наказание – унижение, и то вечното и безкрайно унижение.

Надменността е сатанинско качество. Както дяволът намира някаква услада в това, че причинява скърби и нещастия на хората, тъй и надменният гледа чрез опозоряването, осъждането и обезчестяването на другите единствен той да остане на почит между хората. Надменността сама себе си величае. Тъй и фарисеят се величаеше в храма и осъждаше каещия се митар. Тя не търпи чужди мнения, не обича да търпи критики за себе си. Надменният вижда само своите достойнства и се надценява. За другите той говори гордо, понякога благосклонно, рядко снизходително, а най-често презрително. Равните на себе си той поставя под себе си. Към по-нискостоящите е груб и жесток. А по-надарените от него или по-издигнатите той снизходително и милостиво оценява, но, ако се впусне в по-откровен разговор с вас, ще видите, че измежду всички тях той все пак поставя себе си на първо място. Разбира се, и в надменността има различни степени и нюанси. Един е по-слабо надменен, друг гори от себепревъзнасяне. Един чувствава, че надменността е порок, но безсилен или слабоволен да се бори с него, ловко го прикрива. А друг е нахално надменен. Тук и степента на умствено развитие, и образованието и общата култура на човека играят роля. Простият е глупаво надменен. Културният е изгънчено надменен, ако може тъй да се каже. Простият ще се скара с тебе най-вулгарно, ако му противоречиш или го изобличиш в нещо. А културният ще гледа тъй да те покори чрез някои свои качества, че да те спечели като лакей за славолюбието си. Но и културният човек под влияние на пламналата у него гордост

може да прибегне към грубите средства на простия. Страстта и тук и там си остава в основата една и съща. Подобно на змия, настъпиш ли я, ще те ухапе.

В общество, където са поставени на разглеждане някои общи въпроси, надменният се открива по това, че той все обича да налага своето разбиране. Той винаги е готов да противоречи на другите, все намира какво да възрази, в критикуването е голям майстор и страшно се обижда, когато него тъкмо критикуват или на него противоречат. Надменният обича да се присмива. Той все открива нещо смешно у другите: особено недостатъците на чуждите характери са любима жвачка за неговите нечисти уста. Ако пък няма какво да възрази против някой безупречен човек, започва да се присмива на кривия му или чип нос. Надменният човек може да порасне в своята гордост до там, че всичко и всички да почне да охулва освен себе си.

Надменността прави хората зли, недружелюбни, свадливи, паметозлобни, гневливи, нежелаещи да простят и вечно враждуващи. Съберете двама горделивци заедно да живеят! Поставете ги в широк и хубав палат! Тясно ще им бъде в обширните зали. Те не ще могат един другото да търпят. Постоянно ще се карат. Всеки един от тях ще смята себе си за прав. Два остри камъка брашно не мелят. Надменният никога не се покорява. Дайте му някой хубав съвет – той няма да го изпълни. Ще постъпи по своему, та макар и големи беди да произлязат от тая негова безразсъдна постъпка. Надменността размирява тихите семейства, разстройва селата, окървявя седенките, сватбите и хората, бунтува градовете, запалва целия свят и настройва всички против всички. Нищо тъй не руши дружелюбния живот и обществените порядки както надменността. Тя разединява, защото в нея няма нито смирение, нито любов, които единствени съединяват, спояват и съзидат. Всеки надменен човек е за себе си нещо като малък бог. И както на божеството се оказва особено внимание и почитание, тъй и той от всички иска жертва и уважение към своята особа, без да се чувствава някому длъжен в нещо. Такъв човек, затвърди ли се окончателно в това свое гибелно себепревъзнасяне, може лесно да стигне и до третата и най-страхотна степен на гордостта, а именно до

ВЪЗГОРДЯВАНЕТО ПРОТИВ САМИЯ БОГ

На тая степен се бе издигнал самозабравилният се Денница. Но тая висота бе толкова шеметна дори и за самия него, че той не можа да се удържи на нея и се провали. Той си казваше: “Ще възляза на небето, ще издигна престола си по-горе от Божиите звезди..., ще бъда подобен на Всевишния” (Ис.14:13-14). Но тая гордост го свали вдън преизподнята. С подмамване към такава гордост прелъсти сатаната и нашите прародители в рая. “Ще бъдете като богове!...” (Бит. 3:5) им каза той. И първите човеци, тръгнаха по примамливия път на гордостта, паднаха, и то тъй дълбоко, че сами вече не можах да станат, та трябваше Сам Божият Син – Въплътената Любов – да слезе на земята, за да ни изкупи и спаси. “Ще бъдете като богове!” Каква прекрасна наглед и велика подмамка! Кой не би желал да стане като бог! Но бедата е там, че дяволът не може да ни направи като богове. Той е лъжец. Неговите обещания са празни. Подмамвайки ни нависоко, той ни сваля дълбоко. Адам и Ева пожелаха да станат като богове. Но какво излезе? В някои отношения те паднаха по-ниско дори и от животните. Особено в историята на техните злочести потомци се вижда ясно потвърждението на тая печална истина. И ето от оня трагичен момент на падението в рая, човеците все вървят като слепи по пътя на гордостта, все жадуват издигане и все

падат. И колкото по-високо хвърчат, толкова по-ниско се провалят. От безумната гордост произтича всичкият метеж в днешния кървав свят. Оттам са всичките падения на модерния човек. Колко писатели, колко философи, колко политици, колко завоеватели в сляпа гордост са забравяли, че те все пак са смъртни човеци, залавяли са се за грандиозни и надвишаващи силите им дела, започвали са да строят вавилонски кули, възгордявали са се и против Самаго Бога и са завършвали жалкия си живот едни в страшни болести, други в пълно разорение, трети в крайно унижение, четвърти в лудница и всички заедно – в ада!

На гордите Сам Бог се противи (Иак. 4:6). Гордият дух всякога противоречи и от никого не желае да бъде поучаван. Той е деспотичен, крайно себелюбив и жесток. За горделивеца е по-добре да го убиеш, отколкото да го избличиш или унизиш. На него дай началствуване и първенство. Той иска да бъде като бог. “Както кипарисът никога не накланя вейките си към земята, така и високоумният инок (монах) не иска да има послушание” казва св. Йоан Лествичник. Гордият никога не се признава за виновен.

“Някой разумен старец увещавал при изповедта един брат да не се гордее. А той, заслепен умствено, му казал: “Прости ме, отче, в мене няма гордост!” А на това благоразумният старец му отговорил: “Та с какво друго можеш ти, чедо, по-силно и по-ясно да докажеш пред мене своята гордост, ако не с тези слова: в мене няма гордост?”...

Днешното паднало човечество не иска да признае гордостта за грях, а я смята дори за добродетел. То толкова е объркало понятията, че се присмива не на сатанинската гордост, а на смириенето. Напълно нормално се смята човек да е горд. Туй му се вмениява в дълг и похвала. Човек трябва да цени собственото си достойнство, да пази своята чест, да защитава своето аз. Но зад всички тия думи – чест, достойнство, самолюбие – се крие бесовската гордост. Изобличете такъв един рицар на “благородното” самолюбие в някакъв негов грях! Той няма да понесе това оскърбление с християнско смирение, а веднага ще се озлоби и ще кипне. И в пламъците на неговия “благороден гняв” ще блесне ликът на сатанинската му гордост. Ако гордостта е толкова високо морално качество, защо Исус Христос никъде не каза: Бъдете като Мен горди! Защищавайте своята чест!, а заповядва тъкмо обратното: “Поучете се от Мене, понеже съм кротък и смирен по сърце” (Мат. 11:29). “Ако някой ти удари плесница по дясната страна, обърни му и другата” (Мат. 5:39). Не, гордостта е мрак. А мракът няма нищо общо със светлината.

По думите на богомъдрия Лествичник, за гордия няма нужда да бъде изкушаван от дявола, “защото той е станал сам за себе си дявол и враг”. Както дяволът обича злото, тъй и гордият защитава порока, който се крие в него. Гордият не търпи, както се каза, никакво избличение. А по думите на св. Йоан Лествичник “който отхвърля избличението, доказва своята любов към греха”. Затова днешното модерно и гордо човечество е стигнало до дълбоко падение, защото със своята “благородна гордост” е отхвърлило всяка поука и зад своята чест е скрило всяко безчестие!

“На човечите с висок дух е свойствено да понасят обидите благородно и доброволно, казва същият св. отец. А гордите са неспокойни, бунтовно настроени духове. Ако всичко им върви благополучно, те се превъзнасят до небесата. Ако ги сполетят несполуки, те роптаят страшно и обвиняват всичко. Ако стигнат до разорение, те започват да хулят дори Бога.” Гордият е богоборец, антихрист. Почнал с “невинното” тщеславие, той може да стигне до пълно всатаняване.

Св. авва Доротей ни разказва за един свой съвременник, монастирски брат, който тръгнал по пътя на гордостта и свършил с умопобъркване. Най-напред той се възгордял пред равните на себе си и, когато другите братя похвалявали пред него някого, той го унижавал и казал: “Че какво представлява този брат? Аз не признавам никого за достоен, освен Макарий”. След време, обаче, взел и Макарий да осъжда. “Та какво пък представлява Макарий? Аз признавам за достойни само св. Василий и св. Григорий”. Но и тук не спрял възгорделият се монах. Не минало много, той започнал и тия велики светители да унижава в сърцето си и да признава за духовни авторитети само първовърховните апостоли Петър и Павел. Авва Доротей, като виждал, как се развива у него гордостта, му рекъл: “Братко, ти скоро ще почнеш и св. апостоли да унижаваш”. Действително, така и станало. Гордият брат започнал да говори: ”Че какво е Петър и какво е Павел? Никой нищо не представлява освен св. Троица”. Накрая той се възгордял и против Самаго Бога и изгубил ума си.

Право казва св. Йоан Лествичник, че “гордостта е отстъпление от Бога, бесовско изобретение, унищожение на ближните, майка на осъждането, рожба на похвалите, предтеча на безумието, ходатайка на греховете, причина на духовния паралич, източник на гнева, ... повод за немилосърдието, ... жестока законодателка, безчовечен съдия, противница на Бога и корен на хулите”.

И в наши дни има много люде, които се възгордяват и против Самаго Бога и дръзват да хулят Неговото пресвято име. Не са ли такива богоборците и безбожниците, които подобно на безумеца от Псалтира казват: “Няма Бог” (Пс. 13:1)! – Много съвременни люде от глупава сляпа гордост не искат да бъдат вярващи. Те смятат за унижение да се смирят пред истините на Православната вяра. Не можейки да понасят присмеха на безбожниците, че вярват в “басните на Църквата”, те се обявяват за невярващи, за люде, освободили се от всякакъв човешки разсъдък. Защото вярата е едно от ония редки качества, които издигат човека високо над животните. Без вяра човекът бързо пропада нравствено и се превръща в блато на най-вонящи пороци и грехове. Бедното днешно човечество, тръгнало по най-гибелния път – по пътя на гордото безбожие – само подпомага идването на апокалиптичните ужаси, които ще се изсипят върху него заради отстъплението от Православната вяра, заради безбожието, заради порочността и сатанинската гордост.

ГИБЕЛНОСТТА НА ГОРДОСТТА

Гордостта е корен и начало на всички грехове. “Всичките най-велики бедствия, говори св. Йоан Златоуст, които са притискали цялата вселена, са произлезли от гордостта”. И всички злини и ужаси, които има още да дойдат над грешната земя, и които вече имат прелюдията си в съвременната ни Втора световна война, ще произлязат пак от гордостта. Всяко падение, по свидетелството на св. Отци, е предшествувано от гордост. И Словото Божие ясно говори: “Пред погибел гордост върви, и пред падение – надутост” (Притч. 16:18). И нашият благочестив православен народ знае това и е стъкмил в библейски дух поговорката: “Който високо хвърчи, той ниско пада”. Наказанието на горделивеца е неговото падение.

Гордостта може да се промъкне и във високо духовния живот на християнина и да разруши всичките му добри дела и високи добродетелни постижения. Това особено ясно се вижда от следния пример.

През IX век в Едеса заемал епископския престол големият Божий угодник св. Теодор. Наблизо до града се подвизавал по това време дивен стълпник, на име Теодосий. Той бил човек духовен и за високите си монашески подвизи бил надарен от Бога с дара на прозорливостта. Едеският епископ често идвал при стълпника, за да води с него духовни разговори. Веднъж св. Теодор го запитал:

– Колко години вече стоиш на този стълп? Разкажи ми заради Бога цялото си житие!

А старецът, като въздъхнал издълбоко, заплакал и рекъл:

– Понеже ме заставяш, владико, в името Господне, всичко ще ти разкажа. Но ти до смъртта ми никому не разказвай това, което ще ти откроя.

Аз се отрекох от света заедно с моя по-стар брат Йоан още в юношеството си. Три години поживяхме ние в един манастир. Там се разпали у нас желание за пустиннически живот, и ние, след като взехме благословение от нашия духовен отец, се усамотихме в пустинята, която е край Вавилон. Там намерихме две пещери, далеч една от друга, и в тях се поселихме, като безмълвствувахме и се молехме поотделно. За храна ни служеха пустинните билки и плодове. В събота и неделя се събирахме на общо пеене и молитва, след което пак се разделяхме, за да се предаде всеки от нас на молитва и богомислие. Срещнахме ли се случайно из пустинята, ние изменяхме посоката си, за да не се събираме. Ангел Господен идваше често при всеки един от нас, за да ни утешава.

Един ден като ходех из пустинята, молейки се и търсейки храна, съзрях отдалече брат си. Той вървеше спокойно, но изведнъж застана, вгледа се в земята уплашено, постоя малко, после се ограда с кръстното знамение, прескочи мястото, което беше пред него, като че прескачаше някаква примка и побягна в пещерата си. Аз се удивих както на големия скок, така и на бързия бяг на моя брат и отидох до онова място, за да видя, какво зло е съгледал брат ми, та тъй побягна. Когато дойдох, видях грамада изсипано злато. Направих молитва, сneh мантията си, събрах в нея изсипаното злато и едва успях да го донеса до моята пещера. На брата си нищо не казах. Подир това отидох в града и купих голяма къща с хубави стаи и чиста вода, изградих църква, устройх манастир и събрах 40 монаси. Създадох странноприемница и болница, дето да бъдат прибирани странници и болни, купих ниви и имоти и, като уредих всичко, намерих и един мъж добър за управител, когото и поставих като игумен на манастира. Оставаха още две хиляди жълтици. Хилядата връчих на игумена за манастирските нужди, а другата хиляда раздадох на бедните, като не задържах за себе си ни една жълтица. След това се сбогувах с игумена и братята и се върнах пак в пустинята да потърся брат си. Като вървах из пустинята промъкна се високоумие в съзнанието ми. Аз почнах с гордост да мисля, че моят брат не можа да устрой никакво добро с намереното злато, а аз, виж, какво велико и благородно дело извърших! Така като си размишлявах, приближих се до онова място дето брат ми живееше. А високоумните помисли все повече и повече ме овладяваха. И в самомнението си аз реших, че съм по-добър от моя брат. Но ето, че се появи пред мен Ангелът, който ме посещаваше преди. Като ме изгледа със строги очи, той гневно ми рече:

– Защо високоумствуваеш и с горди помисли се превъзнасяш пред своя брат? Истина ти казвам, че целият твой труд през това време – и съзиждането на църквата, и устройването на манастира, и всичко що си направил, не може да се сравни с оня скок

на твоя брат, с който той прескочи грамата намерено злато. Защото с него той прескочи не златото, а оная велика пропаст, която дели богатата от бедния Лазар. Той литна с леки криле, и него го чака лоното Авраамово... Прочее, няма никакво съмнение, че по-добър пред Бога е твоят брат. Ти няма да достигнеш неговото съвършенство, макар че в гордостта си се мислиш за по-съвършен. Затова, докато си жив, няма да видиш и лицето му, нито мене ще видиш вече, докато не умилостивиш Бога с много сълзи.

Като каза това, Ангелът се изгуби от очите ми. Аз се затекох към пещерата на моя брат, но не го намерих там. Тогава нададох вик и почнах да плача и ридая горко, докато сила не остана в мене от плач. Седем дена прекарах в такова ридание и ето най-сетне чух гласа на Ангела, който ми говореше отдалече:

– Ти трябва да идеш край град Едеса и там да се възкачиш на стълп и да живееш в покаяние, докато се умилостиви над тебе Бог.

И аз излязох из пустинята с плач, дойдох тук, качих се на този стълп и 49 години прекарах на него, борейки се с многото свои помисли, които като тъмен облак се бяха надвесили над мене. Някаква неутешима скръб изпълваше сърцето ми. В петдесетата година една събота вечер късно, сладка светлина изгря в сърцето ми и разгони облака на помислите. Аз прекарах цялата нощ без сън, молейки се с умилено сърце и оросявайки се с утешителни сълзи. В неделя сутринта, към третия час, както си пеех полагащите се за този час псалми, внезапно застана пред мене светият Ангел и ми каза:

– Мир на тебе и спасение!

Аз усетих утеха в сърцето си, паднах на земята и със сълзи рекох:

– Защо ме отхвърли от лицето си? Защо ме отдели от брата ми? Ето, досега лежа, страдайки от много беди.

Ангелът ме хвана за ръката, изправи ме и ми каза:

– Отстъпих от тебе заради твоето високоумие, задето унижи в съзнанието си своя брат. Но аз съвсем не те напусках, защото през цялото време невидимо бях с тебе и те пазех, както Бог ми бе заповядал. Сега като се смири напълно, Бог си спомни за тебе и ме прати да пребъдвам наяве с тебе и тук и в бъдещия век. Ето Бог ти дава благодатта на прозорливостта... Твоят брат е жив и се моли винаги за тебе, но ти ще го видиш в безсмъртния живот.

Едеският епископ, като чул всичко това, прославил Бога, Който мъдро избавя рабите си от всеки грях.

От този достоверен пример, почерпан из живота на светците, се вижда, колко пагубна е гордостта. Тя туря край на духовния живот. Тя пречи да слезе над нас Божиата благодат. Защото по думите на Словото Божие “Бог се противи на горделиви, а на смирени дава благодат” (1 Петр. 5:5). Гордостта отнема благодатта и от ония, които са я получили. Гордостта е пълен духовен мрак. Светлината на Христово учение не може да има нищо общо с нея. Както светлината и тъмнината не могат да бъдат едновременно на едно място, тъй благодатта и гордостта не могат да обитават заедно в едно и също

сърце. Човешките закони не наказват гордостта, но Божият закон я преследва, защото тя е богопротивна и ражда всички беди. Никой човек не е в състояние да изправи горделивците. Тях само Бог може да вразуми и смири, защото гордият нищо не приема от себеподобните човеци. Най-добрите лекарства за гордостта са скърбите и страданията в живота, които Бог допуска за наше добро. Такива са страшните болести, внезапното разорение, смъртта на най-любимия близък човек и пр. Разбира се, че тия велики лекарства не действуват, така да се каже, магически. Те могат или да изцерят, или да отровят. В края на краищата зависи от свободната воля на човека, как той ще ги използва. Ако не възроптае и не вземе да хули Бога, ако съзнае, че заради неговата гордост и многото му грехове заслужено са му пратени от небето страданията, той ще оздравее духом. Блазе на онези, които в злощастията в живота съзират Божията милост за себе си. Тях Бог скоро ще изцери. Но горко на ония, които въпреки всичко си остават горди. Те са безвъзвратно загубени! И понеже земните страдания са се оказали безсилни да ги вразумят, вечните адски мъки ще ги смирят отвъд. Но ще бъде вече късно и бесполезно!...

ЧАСТ II

СМИРЕНИЕТО

В пълна противоположност на гордостта стои смирението. Както гордостта е извор на всички пороци, тъй смирението е майка на всички добродетели. Св. Йоан Златоуст нарича смирението основа, на която “може да се изгради без опасност и всичко друго”, което е добро и спасително. “Напротив, ако тази основа липсва, макар някой в своя живот да се възвиси до небето, всичко това леко ще се разруши и ще има лош край”.

Човекът е създаден за смирение, а не за гордост. Дълбокото и истинско себепознание може да го увери в това. Бог е наредил всички обстоятелства на човешкия живот така, че те да ни послужат за смиряване, а не за възгордяване. Вижте например, колко безпомощен е човекът, когато се роди! Колко труд се полага за неговото отглеждане и възпитание! Кое животно, пита св. Тихон Задонски, се нуждае от толкова грижи, докато порасне, колкото човекът? “Много животни веднага след раждането си сами си доставят храната, а човекът колко време бива носен, обличан от чужди ръце, хранен, съгръван и пазен от чужди трудове!” На друго място същият светител говори: “Ние се раждаме голи и с плач; живеем в беди, напасти и грехове; умираме със страх, боязън и въздишки; погребват ни в земята, и сами се превръщаме в земя”. А св. Симеон Нови Богослов, рисувайки бедственото и смирено състояние на човека, говори, че целият живот на човека “е борба със смъртта, а в своята вътрешност още преди смъртта той носи това, което е смрад и зловоние”... “Що може да се намери по-неразумно от човека, който, бидейки цял покрит с проказа, се гордее само затова, че носи светли и позлатени дрехи?”... Да, себепознанието води, по свидетелството на всички св. Отци, към смирение. “Бъди така смирен, говори св. Димитрий Ростовски, както си създаден смирено от Бога!” И в допълнение напомня думите на св. ап. Павел: “Какво имаш, което не си получил? А щом си получил, защо се хвалиш, като да не си получил?” (1 Кор. 4:7).

Родилото се от себепознанието смирение не угнетява, не потиска душата, а я подтиква към умиление и благодарност, че Бог е тъй благ към нас, немощните и бедни Свои създания. Смирението не е някакво безнадежно примирение, безволно

самообезличаване, а възторжен устрем към светлост. То е светъл път към рая, извор на безкрайни радости, постигане на божествено съвършенство и изпълване на празния човешки живот с небесна красота и смисъл. С Божия помощ под ръководството на св. Отци ще се постареем в следващите редове да разкрием това.

Няма по-пленителна добродетел от смирението. То е източник на всички благословения, корен на всички добрини, майка на всички добродетели. И въпреки всички тия свои високи качества, то се крие, подобно на ухайната теменужка, в китните храсти на другите добродетели, като че то само нищо не представлява и никакви заслуги няма. Ако гордостта е подобна на високите голи и безплодни планински скали, смирението е като някоя тиха китна градина или като равна тучна нива, разляла се надалеч из низината. По височините нищо не се ражда. Там е вечен хлад. В долините зреят сладките плодове и житните храни. Св. Йоан Златоуст оприличава гордите човеци на високи и сухи върхове, смирените – на дълбоки низини, а Божията благодат – на водата. Както водата тече надолу, избягва високите хълмове и търси да се излее там, дето е най-ниско, тъй и Божията благодат отбягва горделивите и се излива над смирените души. Смирението е благодатен лъч, идещ от рая. А какви небесни промени стават с душата, когато в нея проникне лъчът на благодатта. Доскоро тънеща в мрака на греховната нощ, тя се пробужда. Светлина я облива. И в тая светлина смиреният човек започва да вижда своите грехове и се залавя да ги очисти, тогава когато преди тая благодатна светлина всичко у него му се е виждало в пълен порядък. Това е много естествено: само при божествено озарение човек може да види всичката своя греховност. В тъмната стаичка въздухът не изглежда пращен, а всякога чист и свеж. Но когато слънчевият лъч проникне в стаичката, изведнъж се вижда, колко прах лети из нея. Тъй смирението става причина да види човек своята окаяност и да се заеме със своето изправление. То чисти сърцето от разните пороци и обкичва душата с цветята на божествените добродетели. Тъй то поражда полека-лека всички добрини, като самичко остава винаги в сянка, защото такава е неговото свойство – да не се показва, да не търпи човешка прослава. То е като корените на дърветата – дава отвън чудни плодове, но само остава скрито дълбоко в недрата на земята. Ако корените излязат над пръстта, за да бъдат видени, плодове няма да има вече, и цялото дърво ще изсъхне. Тъй е и със смирението. Ако то почне да се показва, добродетелите ще изчезнат и човекът ще погине духовно.

Едно от първите качества на смирението е кротостта. Истински смиреният човек е кротък не само тогава, когато всички са внимателни и любвеобилни към него, но и тогава, когато го хулят и безчестят. Той не се възмуцава, не кипва, а тихо понася всичко. Смиреният не може да не бъде кротък, защото го успокоява почивашата в него Божия благодат. Разправят, че морето, което вечно кипи и се вълнува, се усмирява, когато над него падне дълбока мъгла. Същото става и с човешката безпокойна душа, когато над нея слезе благодатта на Светия Дух. А такава душа е смирената. Метежите, бурите, тревогите са дял на гордите души. Св. Йоан Лествичник казва: “В кротките сърца почива Бог; а безпокойната душа е жилище на дявола”. Бог обича смирените; на тях Той се открива и към тях благоволи! Във Ветхия Завет Той говори: “Ето на кого ще погледна: на смирения и съкрушения духом и на треперещия пред Моето слово” (Ис. 66:2).

Смиреният човек вижда постоянно своите недостатъци. Той никого не осъжда, не се визира в чуждите грехове, не знае да се присмива, смята себе си за най-лош от всички. Той е послушен и покорен към всекиго. С радост услужва на всички. Не се дразни,

когато на другите оказват почести, не завижда на чужда слава, защото сам не търси за себе си земни облаги. Неговият поглед е устремен към небето. Той се стреми да угоди на Бога и от Него очаква милост в деня на Страшния съд. Смиреният търпи мъжествено, когато го презират и искрено мисли, че това заслужава. С подлите хора той се отнася кротко, простодушно и любвеобилно, защото в смирението всякога има чудна кротост. А кротката душа, по думите на св. Йоан Лествичник е “престол на простосърдечието”. У смирения човек не се появява зла мисъл. Дори и да се появи, тя скоро бива отпъдена. Лукавството е непознато на смирения. Той не се преструва на доброжелател, защото е истински такъв. Той не търси чрез ласкания и подлизурства облаги, защото няма нужда от тях. Той презира похвалите и се радва на униженията, защото иска да подражава на Господа Исуса, Който заради нашето спасение безкрайно “понижи Себе Си, като прие образ на раб и се уподоби на човеци; и по вид се оказа като човек, смири Себе Си, бидейки послушен дори до смърт, и то смърт кръстна” (Фил. 2:7-8). Смиреният не иска да бъде по-високо от своя Учител. Тъй както Божият Син на Тайната вечеря стана, препаса престилка, запретна ръкави и взе да мие нозете на Своите ученици, и смиреният е готов на всички да слугува като роб, без да вижда в туй някаква заслуга. Защото той помни наставлението на Спасителя: “Ако Аз, Господ и Учител, ви умив нозете, то и вие сте длъжни да умивате нозете един другиму. Защото ви дадох пример, да правите и вие същото, каквото Аз ви направих” (Йоан. 13:14-15).

Смиреният се бои от похвалите, в които са скрити толкова опасности за душата! Той търси дълбочините на унижението и там се чувства добре. Смиреният не говори много, не ламти да покаже мъдростта си, а кротко мълчи и кротко отговаря. “Начало на смирението, казва св. Йоан Лествичник, е обуздаването на устата и желанието да бъдем унижени. Средата му се състои в пресичането на всички мисли, които подбуждат към тщеславие. А краят му (ако въобще тая бездна може да има някакъв край) е когато някой не се срамува да понася пред човеците всичко онова, което служи за нашето обезчестяване”.

Смиреният от доброто или злото, що говорят за него не се вълнува: хвалят ли го, той не отнася похвалата към себе си, защото чувства, че е нищо. Ако говорят лошо за него, той се смята за още по-лош и си казва в сърцето: “Те не ме познават. Иначе още по-лошо биха говорили за мене”. Ако го клеветят и осъждат, той не се оправдава и безпокои, защото мисли за Божия съд, на който ще бъдат съдени справедливо не само делата, но и помислите на човека. Дълбокомъдрите светци, които са се издигали до върха на съвършенството благодарение на смирението си, не са се сърдели никога на своите оскърбители. Напротив, те са виждали в тяхното лице свои благодетели и затова са ги обичали в душите си и са се молели за тях. Те не са преследвали никакви земни цели, не са се страхували, че ще изгубят престижа си и затова, когато са били хулени, са търпели, очаквайки оправдание от Бога. Ние обикновено страшно се възбуждаме, когато ни наклеветят, защото ценим хорското мнение за нас, тъй като с него сме свързали всичките си облаги.

Св. Серафим Саровски, който сам опитно е слязъл до дълбочините на смирението, ни учи да не се смушаваме, когато ни оскърбяват. “А ако е невъзможно да не се смутим, то поне трябва да въздържахме езика си по думите на Псалмопевица: “смутих се и не говорих” (Пс. 76:5- по слав. превод). Като пример на голямо безгневие и смирение св. Серафим посочва св. Григорий Неокесарийски. Веднъж на публично място някоя блудница взела да иска от него наградата си за греха, който уж той бил извършил с нея. Без да се разгневи, той кротко казал на един от своите близки: “Дай Б скоро цената,

която иска!” Щом получила несправедната награда, жената веднага била обладана от зъл дух. А светецът, отвръщайки на злото с добро, с молитва прогонил от нея беса.

Чуден пример на дълбоко смирение имаме и в живота на св. Спиридон Тримитунтски. Макар че бил владика и уважаван от всички като голям праведник и чудотворец, св. Спиридон живял много скромно и се обличал много просто. Веднъж по покана на царя, той влизал в царския дворец. Един от слугите, които били в палата, като го сметнал за някакъв прост и беден калугер, взел да се подиграва с него, не го пускал вътре и дори го ударил по бузата. Св. Спиридон, пълен с незлобие, му обърнал и другата. Всички светци са се отличавали с такова дълбоко смирение. Те са били незлобиви като гълъби и само в един случай са се гневили със свещен гняв – когато са се срещали с непоправими горделивци и с техните побратими – еретиците. Св. Йоан Лествичник дава чудесно определение: “В смиrenomъдрието няма ни най-малка следа от ненавист, ни най-малка утайка от прекословие и упорство, освен когато се касае до вярата”. И смирените могат да пламнат от ревност, но само тогава, когато трябва да защитават съкровището на Православната вяра. С това особено ясно се доказва, че смирението не е някаква безлична пасивност, а дълбочина, в която – като води в океан – се събират страшни сили за борба с най-силните врагове на човека и неговото спасение – с демоните и пороците вътре в нас и с еретиците, тия видими демони, вън от нас. Многообразните качества на смирението особено ясно изпъкват в примера, който следва.

В някой си манастир живял един свят старец на име Агатон, прочут със своите добродетели – смирение и търпение. Веднъж го посетили някои братя, които решили да го изпитат. Те му рекли: “Отче, мнозина говорят за тебе, че си клеветник и че постоянно осъждаш другите”. Замислил се старецът в себе си и си рекъл: “Нима не съм осъдил никога поне с мисълта си моите братя?” и отговорил: “Вярно е, аз съм клеветник и осъждам!”. “Освен това ти си бил и блудник!” – продължили братята. Св. Агатон си спомнил думите на Господа: “Всеки, който поглежда на жена с пожелание, вече е прелюбодействувал с нея в сърцето си” (Мат. 5:28) и признал смирено: “Вярно е, и блудник съм!” Тъй братята изредили разни грехове, в които обвинявали авва Агатон, и той във всичко се намирал наистина виновен. Най-сетне те му рекли: “Няма да скрием от тебе и това, че мнозина те считат за еретик!” Тогава светнали смирените очи на стареца от божествена ревност и той с издигната нагоре ръка казал: “Не! Жив е Бог! Той ми е свидетел, че не съм еретик!” Зачудили се посетителите-братя на този неочакван енергичен отговор и помолили стареца да им обясни, защо той се е съгласявал с всички предишни обвинения, а последното така решително отхвърлил. Тогава св. Агатон им рекъл: “Първите обвинения в грехове аз приех, за да придобия смирение и за да не помислите вие за мене високо; а последното отхвърлих, защото ереста е отчуждаване от Бога. А аз свято пазя вярата, за да не погина с еретиците!”

Всички ония св. Отци, които неустрашимо са се борели с враговете на православието, не са преставали да бъдат в сърцето си безкрай смирени. И св. мъченици, които дръзновено са изповядвали Христовото име, осмивайки без страх безумието на своите мъчители – идолопоклонци са имали скрито дълбоко в душата си смиреното съзнание, че те са грешници. От всичко туй се вижда, че смирението може да бъде и е високо борческо. Обаче и в своята свята ревност по Божията слава то не става нагло, надменно, високопарно, а запазва скромността си, защото знае, че каквото и да има, то е дар Божий, който може да бъде загубен, ако човек се възгордее с него.

Горделивците всякога свършват катастрофално. Който се е изкачил на върха на тополата, той непременно ще падне и ще си разбие главата. А смирението никога не пада. Та и къде ще падне? То се е понизило по-ниско и от земята! Гордостта е като сапунен мехур – надува се и високо лети, но в миг се пръсва и изчезва. А смирението е като благословеното дърво; колкото по-дълбоки корени в земята пуска, толкова по-високо и по-безопасно расте. Както над гордите се изсипва Божието проклятие: “Всеки, който превъзнася себе си, ще бъде унижен”, тъй и над смирените се изпълнява Божието благословение: “а който се смирява, ще бъде въздигнат”.

СТЕПЕНИТЕ НА СМИРЕНИЕТО

Както гордостта имаше три степени, тъй и смирението има три степени. Но ония се изкачваха нагоре, за да провалят човека, а тия слизат надолу, за да го издигнат. Ето как определя дивният и свят старец Амвросий Оптински тия три степени:

Първата степен на смирението е тая – да се покоряваш на по-горните от тебе и да не се превъзнасяш над равните. Да спрем за малко вниманието си върху тия думи! Какво златно правило за обществения ред са те! Та не върху тях ли се гради всяко обществено благополучие и всеки държавен строй! Те изразяват същото онова, за което говори и св. ап. Павел: “Всяка душа да се подчинява на върховните власти!” (Рим. 13:1). “Който се противи на властта, противи се на Божията наредба” (Рим. 13:2).

Гордостта е размирница. Тя не се покорява на никого и с това се явява като рушителка на обществения строй. Напротив смирението още в началното си проявление се явява като здрава основа, върху която се гради човешкото общежитие. Но колко малко сме проникнати ние човеците, от съзнанието за необходимостта да постигнем поне тая степен на смирението! Колко много са ония, които се противят на властите: такива са непокорните ученици в училището, недисциплинираните граждани в държавата, непослушните християни в Църквата. Всеки, който в една или друга форма се противи на която и да било законна власт, е още далеч от всяко смирение.

Втората степен на смирението е тая – да се покоряваш и на равните и да не се превъзнасяш над по-малките. Ако първата степен, колкото и наложителна, ни се виждаше не дотам приятна, то втората ни се струва вече много тежка. Как? Да се покоряваш на равните на тебе? Нашето същество, свикнало на заповядване, почести, похвали, се противи с всички сили на такова смирение. Гордостта не ни позволява да се покорим на равните нам. Самолюбието ни възбранява да се приравним с по-малките от нас. Чувството за собствено достойнство ни кара не да се подчиняваме, а да заповядваме, да дирижираме. Как ще се подчиня на равните мен? Та аз не съм ли по-умен от тях? Не съм ли по-добър, по-надарен? Ето така разсъждава всеки един от нас. И с туй доказва, колко е далече от истинското смирение, и колко е оплетен все още в мрежите на гордостта.

Третата и най-съвършена степен на смирението е тая – да се покоряваш и на по-нискостоящите от тебе и да мислиш, че си нищо, че си като един от скотовете, недостоен за човешкото общество. Е, това ни се вижда вече невъзможно! Но всъщност то е било осъществявано от светците. Те всички са се смятали за последни грешници, за най-недостойни между човеците и искрено са мислели за себе си така. Ето, във Ветхия Завет праведният патриарх Авраам, който се бе удостоил даже да разговаря с Бога,

нарича себе си прах и пепел (Бит. 18:27). Св. пророк и цар Давид, който е писал дивни псалми и е имал пророчески дар, който дори е станал далечен праотец на Иисуса Христа по плът, е казал в дълбоко смирение за себе си: “Аз пък съм червей, а не човек” (Пс. 21:7). А св. ап. Павел, който се е потрудил повече от всички св. апостоли за разпространяването на Словото Божие, се нарича в непонятно за нас смирение изверг, най-малък от апостолите, недостоен да се нарече апостол (1 Кор. 15:8-10) и искрено смята себе си за пръв между грешниците (1 Тим. 1:15). А нашият роден светец, ангелът на България, молитвеникът за всички нас, който се прослави с необикновения си подвиг, който в пост и молитва търпя жега и студ в Рила планина, който ороси скалите Б със своите непрестанни сълзи, който водеше живот равноангелски, който още приживе вършеше дивни чудеса в помощ на своите сънародници, който и до днес почива с нетленните си мощи в Рилския манастир, като чудотвори и помага на всички, които с вяра му се молят, този неподражаем ангел в човешка плът започва своя Завет към манастирските братя със следните думи: “Аз, смиреният и грешният Иван, който не е сторил никакво добро на земята, когато дойдох в тая Рилска пустиня, не намерих в нея човек, а само диви зверове и непроходими гори”...

Само посредством това велико смирение са могли всички светци да бъдат удостоени с великата Божия благодат. Благодатта се дава според мярката на смирението. Колкото по-дълбок е съсъдът на смирението, толкова повече благодат побира.

На върха на смирението се стига чрез слизване до глъбините на униженията. Туй показва и Спасителят чрез думите: “Който иска между вас да бъде пръв, нека ви бъде раб” (Мат. 20:27). Бог обича оногова, който се стреми да постигне макар и първата степен на смирението. Разбира се, по-голяма награда има за оня, който стои на втората степен на смирението. Но най-висок е в очите на Бога онзи, който е осъществил и третата степен на смирението, т. е. който се смята за последен между хората и е покорен и на по-нискостоящите от него.

Дивният светец Теодосий Печерски, игумен на Киево-Печерския манастир, който бил още приживе обичан и тачен от всички като велик Божий угодник, бил често в Киев при княз Изяслав. Веднъж по манастирска работа той замръкнал в княжеския дворец. Князът искал да го задържи да пренощува у него, но св. Теодосий настоявал да се върне в манастира. Най-сетне князът заповядал да пригответ една малка каляска и да кажат на едно от момчетата да закара о. Теодосий до Печерския манастир. Каляската тогава била с едно седало. За кочияша нямало място, и той, когато се изморявал, яхвал коня, а после пак пешком карал каляската. Такава каручка била приготвена и за св. Теодосий. Когато той седнал в нея, момчето, недоволено, че вместо да си почива, цяла нощ трябвало да вози този неизвестен нему монах, с ропот в душата подкарало коня. Излезли от града. Момчето погледнало Теодосий и, съблазнено от неговото просто облекло, го помислило за някой най-обикновен калугер, та му рекло: “Отче, я слез ти да покараш каляската и дай на мене да се повозя!” Св. Теодосий безропотно рекъл: “Бива, чедо! Добре!” И слязъл. А момчето като господар се разположило в каляската и скоро взело да хърка. Цяла нощ св. Теодосий карал каручката и много се отрудил. На сутринта всички, които срещнали св. Теодосий – и велможи и селяни, – се покланяли почтително на Божия служител, защото го познавали. Момчето, като виждало това, се чудело. То недоумявало, защо ли те се покланят на тоя прост монах! Наближили Печерския манастир. Там се разчуло, че игуменът си идва от Киев. Цялото братство излязло да го посрещне. Всички братя се поклонили по обичая до земи пред своя духовен отец и началник. Момчето изпаднало в ужас! Че кой ли е този, та всички монаси тъй го

уважават, питало се то. И, като разбрало, че това е игуменът, известният Теодосий, то се разтреперило от страх, защото очаквало наказание и отмъщение. А св. Теодосий отишъл кротко при него, хванал го дружелюбно за ръка и го завел в кухнята, като заповядал да го нахранят добре. Ето какво незлобие и смирение е имал св. Теодосий Печерски.

ВЕЛИЧИЕТО НА СМИРЕНИЕТО.

Човешкият паднал и потъмнял разум е успял всичко да обърне с главата надолу. Най-пагубния порок, от който произтичат всички останали грехове – гордостта – той е можал да въздигне в култ, а най-спасителната добродетел, от която се раждат всички останали добродетели – смирението – той не рядко е осмивал като недостойна за човешкия висок и свободен дух проява. На смирението са се давали и дават прозвища, които целят да го направят смешно и отвратително пред хората. То се окачествява като овчедушие, безхарактерност, апатия, низкопоклонничество и пр. Всичко това показва невежеството на ония, които тъй подценяват смирението. Всъщност в смирението се крие необикновено величие. Св. Исаак Сирий го нарича “одежда на Божеството”. “Защото Словото, Коего се въплъти, се облече в него (в смирението) и чрез него се приобщи към нас (към нашето човешко естество). Всеки, който се е облякъл в смирението, наистина е станал подобен на Оня, Който слезе от Своята висота, Който прикри добродетелта на Своего величие и скри Своята слава в смиреномъдрие, за да не изгори творението от Неговия зрак. Защото твартата не можеше да Го види, ако Той не беше приел частица от нея, за да общува тъй с нея”. Така говори св. Исаак Сирий и припомня непоносимото за човеците Божие величие на Синай, когато Бог е давал на Мойсей двете скрижали с десетте заповеди, когато цялата планина се е тресяла от Божието присъствие, и никой не смеел да се приближи към нея от страх да не умре. Бог и в Новия Завет е същият страшен и величествен Бог. Но скрит в дрехата на смирението, Той става достъпен за всички. Подобно на Бога, великите светци крият своите дивни добродетели и благодатни сили в смиреномъдрие, застават в дълбоко смирение пред своите събратя и като последни грешници беседват и общуват с другите грешници. Тъй, като добра закваска, смесили се с другите, те ги заразяват с добродетелите, покоряват ги Богу и ги спасяват.

Смиреният е от всички обичан и с туй доказва, че в него има нещо велико и достойно за обич. Св. Исаак Сирий казва: “Човек никога не мрази смиреномъдрия, не го уязвява с дума, не го презира: той е от всички обичан, защото и Господ го обича. Той люби всички, и всички го любят. Всички го търсят и на всяко място, дето той се приближава, го посрещат като Ангел на светлината и чест му оказват. Само всатанените хора ненавиждат смирения, защото Божественото смирение е противно на техния сатанински мироглед. Но в замяна на това безсловесните животни – дивите зверове се прекланят и безропотно покоряват на дълбоко смирените, като че за да попълнят празнотата и да почетат величието на смирението, отричано от служителите на дявола. Не един и не два са случаите, когато при смирените светци са идвали кръвожадни лъвове, мечки и други зверове и са заставали пред тях кротки като агнета. Много интересно обяснява тоя дивен факт св. Исаак Сирий. Той казва: “Смиреномъдрият се приближава към хищните зверове; и когато техният поглед падне върху него, свирепостта им се укротява, те се приближават към него, като към свой владетел, клатят глави и опашки и лижат ръцете и нозете му. Защото те са усетили тук онова благоухание, което е излизало от Адама преди грехопадението... в рая. То е било отнето

от нас, но със Своето идване Исус пак го е обновил и ни го е дал. Това е благоуханието, с което е помазан човешкият род”.

Висотата на смирението се доказва и с туй, че Бог най-високо го цени и най-много го възнаграждава. Хората ценят богатството, а Бог смирената душа. Постигане на най-дълбоко смирение означава в очите на Бога постигане на най-голямо съвършенство. Никой подвиг не може да се сравни със смирението. Без него молитвата, милостинята, постът, въздържанието нищо не струват. А то и без тия подвизи е самоценно. Подвизите сами по себе си могат да ни възгордеят и погубят, както те погубиха възгорделия се фарисей. А смирението и без други подвизи може да ни спаси, както спаси разбойника на кръста, бедния Лазар и много други блудници, митаря и грешници от времето на Христа до днес. Смирението е съкратено спасение. Разбира се, подвизите и добрите дела не са без значение. Те могат да ускорят спасението и да ни направят достойни за още по-големи милости Божии, но само при условие, че са примесени със смирение. Без него те нищо не ползуват. Смирението е солта за добродетелите. Както рибата без сол се вмирира, тъй и добрите дела без смирение се развалят.

Високо качество е смирението, защото то ни прави синове Божии, въвежда ни в Царството небесно и ни отваря вратите на рай. Св. Йоан Лествичник категорично се изразява: “Покаянието събужда човека; плачът чука на вратите на небето, а светото смирение ги отваря”. Колко грешници са изпреварили много мними праведници в Царството небесно! Разбойници, блудници, крадци, лъжци и всякакви други грешници чрез смирението си са ставали светци. Ето път за спасението на всички люде – светото смирение. То е толкова силен ходатай пред Бога, че прощава много грехове и дава велики блага. Достатъчно е съгрешилият да се смири, за да бъде тозчас приет в общение от Бога. Съгрешавали са мнозина, но чрез смирението си пак са възстановявали връзката си с небето. Съгрешил някога тежко и великият праведник св. пророк и цар Давид. Извършил прелюбодеяние и убийство. Но принесъл Богу смирено покаяние. Той извикал пред изобличилия го Натан: “Съгреших пред Господа!” И веднага чул: “Господ сне от тебе греха ти!” (2 Цар.12:13). Поразен от силата на смирението и от величието на Божието милосърдие, св. цар Давид написал чудния покаен псалом: “Помилуй ме, Боже!” (Пс.50), в който е изразил дълбоката мисъл, че Бог никаква друга жертва не иска от нас, освен сърце съкрушено и смирено. “Защото да би искал жертва, аз бих Ти дал”, говори Давид към Бога и продължава: “Но към всесъжения (или както тълкува св. Йоан Лествичник: глад, жажда, пост, и други подвизи) не благоволиш. Жертва Богу е дух съкрушен; сърце съкрушено и смирено Ти, Боже, не ще презреш”. (Пс. 50:18-19). Това е единствената жертва, и според св. Симеон Нови Богослов, която Бог не отхвърля, “знаейки, че човек няма нищо собствено, което би могъл да принесе”. “С тази жертва са се спасявали, спасяват се и ще се спасят всички царе, велможи, благородници, нискородни, мъдреци, невежи, богаташи, бедняци, крадци, оскърбители, скъперници, развратници, убийци и всякакви грешници”. Толкова силно и велико е смирението, че то може да умилистави разгневения Бог и да заличи всеки грях. “За тази единствена жертва, казва св. Симеон Нови Богослов, се случват болестите, скърбите, неприятностите, самото падение, душевните и съпътстващите ги телесни страдания”, – все с тая цел: да се смирим пред Бога и чрез това да се спасим.

Велико нещо е смирението най-сетне и затуй, защото в него е скрита славата Божия. Св. Исаак Сирий казва: “Унизи себе си и ще видиш славата Божия в себе си!” Това значи: Смири се и ще бъдеш въздигнат! Понижи се пред всички човеци, и Бог ще те

постави на първо място в Царството небесно! Бягай от почестите и с чест ще бъдеш увенчан в рай! Бъди слуга и на по-нискостоящите от тебе, и Бог ще те прослави!

Чудни наставления дава в това направление св. Исаак Сирий: “Постарай се да бъдеш в презрение, и ще се изпълниш с Божията чест... Укори честта, за да бъдеш почетен, но не я възлюбвай, защото ще бъдеш обезчестен. Когато човек гони честта, тя бяга пред него. А когато някой бяга от нея, тя започва да го преследва и започва да проповядва пред всички човечи за неговото смирение. Ако се презираш и не искаш да бъдеш почитан, Бог ще те открие... Блажен е оня, който се смирява във всичко, защото ще бъде въздигнат... Когато заради Бога някой гладува и жадува, Бог ще го нахрани от Своите блага. Който заради Бога ходи гол, ще бъде облечен от Него в одеждата на нетлението и славата. Който заради Него е обеднял, ще бъде утешен с Неговото богатство. Унижи себе си заради Бога, и, без сам ти да знаеш как, ще се умножи твоята слава!... Ако смирието възнася и простия и невежия, то колко по-голяма чест носи то на великите и почитаните? Бягай от тщеславието и ще се прославиш!”...

ПАРАДОКСЪТ НА СМИРЕНИЕТО

Със смирието е свързан един чуден парадокс: колкото по-добродетелен става човек, толкова по-грешен се чувства. Но не виждаме ли същия парадокс и при гордостта, само че обърнат към страната на греха? Колкото повече се възгордява и следователно огрешава човек, толкова по-прав се мисли. Мъдрият Паскал е схванал отлично това явление и го е изразил така: “Има само два вида човечи: едните праведни, които се мислят за грешни, а другите – грешни, които се мислят за праведни”.

Ние можем все още да разберем, как така възгорделите се грешници мислят само себе си за прави. Те се именно заблуждават, защото гордостта им ги е заслепила. Но непонятно е, как така добродетелните християни, особено светците, достигнали до голямо съвършенство, удостоени дори и с дара на чудотворството, са се мислили за големи грешници! Могли ли са те да не виждат своите съвършенства? Искрени ли са били в своето съзнание за греховност? Не са ли се смирявали някак само по навик външно? Или дълбоко в себе си по непонятни за нас закони на духовния живот са чувствували най-искрено всичкото свое убожество?

Св. Тихон Задонски, хвърляйки светлина тъкмо върху повдигнатия тук въпрос, пише: “В истинското смирение се забелязва непрестанен глад и жажда за Божията благодат: защото смирието не гледа на това, което има, а мисли и търси онова, което няма. Както учащите се от книгите и от учителите, колкото повече се учат и привикват, толкова повече виждат своето невежество, затуй защото далеч повече е онова, което не знаят, от онова, на което са се научили, така и учещите се в школата на Божията премъдрост толкова по-бедни духом се виждат, колкото повече стават участници на Божиите дарования; защото съзират, че много нещо още нямат, поради което и търсят смирение и въздишки”. Оттук става понятно, как светците са се наричали без всякакъв фалш грешници. Само горделивият от духовна слепота и невежество винаги мисли за себе си, че е прав, а смиреният християнин, достигнал голяма мъдрост, със своята тънка духовна прозорливост вижда много грехове и неизправности в себе си. Всички светци са били велики духовни мъдреци и затова всички са се смятали за велики грешници.

В манастир, където се подвизавал дивният авва Доротей, един поклонник чул да се говори, че колкото по-близо е човек до Бога, толкова по-грешен се чувства и изказал

недоверие: “Как може светият човек да се смята за грешник?” Тогава авва Доротей го запитал: “Какъв си ти във вашето градче?” – “Аз съм там първенец”, бил отговорът – “Ами ако отидеш в големия град Кесария, там за какъв ще се считаш?” – “За последен от тамошните велможи”. – “Ами ако идеш в още по-голямата Антиохия?” – “Там вече ще бъда като един от простолюдието”, казал човекът. “Ами ако отидеш в Цариград и се явиш пред светлото лице на царя, там за какъв ще се сметнеш?” продължавал да пита авва Доротей. Поклонникът отговорил: “Е, там вече аз ще бъда нищожество!” Тогава авва Доротей казал: “Ето, така е и със светците: колкото повече се приближават към Бога, толкова повече се считат за грешни”.

Има нещо много естествено в съзнанието на праведника, че той е недостоеен и грешен. Всяка човешка добродетелност без Божията помощ е като дребна блещукаща звезда в тъмната нощ на живота. Звездите светят само нощем, когато е тъмно. Но изгрее ли слънцето, те изведнъж изгубват блясъка си, и изчезват. Тъй е и с хората. Докато те са в нощта на греховете, далеч от Бога, светят, гордеят се с това или онова. Но, изгрее ли Бог в душите им, те изведнъж угасват и виждат, че са нищо пред Божието величие. Това е всъщност смирението – когато човек невидимо стои пред Бога и въпреки добродетелността си се счита за нищо, бяга от слава и почести и не търпи суетни похвали за себе си, като непрестанно към Бога отправя всяка слава и похвала. Такива биват прославени от Бога въпреки желанието си, защото Господ говори във Ветхия Завет: “Аз ще прославя ония, които Мене прославят” (1 Цар. 2:30).

ЛИЦЕМЕРНОТО СМИРЕНИЕ

Но освен истинското смирение има още и едно фалшиво смирение. То е суетното “смирение”, което все се озърта, за да види, дали го забелязват, дали говорят за него, дали го облажават. То е гордост, преоблечена в смирени дрехи. Само отвън то има вид на смирение, а отвътре клопочат в него всички страсти. Истински смиреният е всякога тих и спокоен: него нито похвалите радват, нито униженията огорчават. А фалшиво смиреният се домогва чрез привидното си благочестие към човешка прослава. Той е видял, че смирението носи похвали и почести на ония, които го имат, и е турил маската на смирението, за да се прослави и той чрез него. Такъв човек показва, че ни най-малко не е разбрал същината на смирението. Той обича да говори за себе си: “Ох, аз грешният, ох, аз недостойният!” Но в същото време чака другите да го опровергаят и да кажат, че той не е грешен. И ако го опровергаят, му става драго. Не съгласят ли се другите с него рекат ли му: “Значи и ти сам се признаваш за грешен! Значи, вярно е това, което се говори за тебе!” – изведнъж му става криво, обижда се и почва да пита: “А какво говорят за мене?” Това смирение не спасява. То е лицемерно, затуй носи титлата “смирение паче гордости”, т. е. смирение по-лошо и от гордост. “Не онзи показва смиреномъдрие”, говори св. Йоан Лествичник, “който сам себе си хули, но който, бидейки обезчестяван от друго, не намалява любовта си към него”.

Лицемерното смирение представлява голяма опасност не толкова за светските люде. Та те често не обичат и истинското смирение! Как ще се увлекат в подправянето му чрез лицемерното смиряване! То е най-опасно за духовните човеци, особено за монасите, чийто път по преимущество е път на смирение. Понеже истинското смирение мъчно се достига, монасите често се преструват на смирени от желание да придобият евтина и бърза слава. Не рядко и набожните християни се поддават на това изкушение – да се правят на смирени. За да избегнем това фалшиво и пагубно смирение, св. Отци

съветват нищо сами да не говорим за себе си: нито добро, нито лошо, а да внимаваме над душата си и вътрешно да се борим с всички нейни порочни движения. Корят ли ни, трябва да мълчим и да не се оправдаваме. Иначе ще излезе гордост. Хвалят ли ни, пак трябва да мълчим и да не противоречим. Иначе ще излезе лицемерие. Човек трябва да се стреми да придобие вътрешно смирение, което нито от укорите се разстройва, нито от похвалите се вълнува.

Преподобни Амвросий Оптински разказва за един монах, който постоянно говорел за себе си: “Ох, аз окаяният!” Веднъж игуменът дошъл в трапезарията и, като го видял, запитал го: “А ти защо си тук заедно със светите отци?” Монахът, обиден, отвърнал: “Нали и аз съм един от тях!”.

В противовес на това, истинското смирение постъпва съвсем иначе. Ето един пример: Някой си монах, дълбоко смирен и свят по живот, дошъл на гости в един манастир. Влязъл в църквата да се помоли, а когато другите братя седнали на братската вечеря на любовта, седнал и той. Някои от братята започнали да се питат: “А този какво прави тук?” И казали на този монах: “Стани и излез!” Той станал и излязъл. Други пък от братята се опечалили, задето този брат бил изпъден, и го повикали обратно. Без да прояви каквото и да било признак на оскърбеност, той се върнал. След това един от братята го запитал: “Кажни ни какво мислеше и какво чувствуваше, когато те изпъдиха, а после те повикаха обратно?” Той отговорил: “Аз си спомних, че съм подобен на куче, което излиза, когато го гонят, а когато го викат, идва”. Това е истинското смирение. Лицемерното смирение има толкова общо с него, колкото сламата със златото.

Много хубаво охарактеризира фалшивото смирение св. Тихон Задонски. Той казва: “Има такива люде, които отвън се показват смирени, но отвътре нямат това. Мнозина свалят от себе си разните чинове и титли на тоя свят, но не искат да свалят високото мнение за себе си; отричат се от честта и мирския сан, но искат да жънат почести заради светостта си. Мнозина не се срамуват да се наричат пред хората грешници, или даже най-грешни между всички, но не искат да слушат това от другите и затова само с устата си се наричат такива. Други, като сърп, имат превит врат, но вътрешно се превъзнасят с ума си. Някои правят ниски поклони пред братята си, но в сърцето си остават непреклонни. Друг ходи в раздрано рубище, но не иска да разреде сърцето си. Мнозина говорят малко и тихо, а други съвсем и не говорят, но в сърцата си непрестанно хулят своите ближни. Някои с черно расо и с мантия покриват тялото си, но сърцето си не желаят да покриват. По същия начин показват и други признаци на смирението!... Всички те нямат смирение в сърцата си. Тия признаци може да бъдат отличителни за смирението; но когато липсва това, което те обозначават (искреното чувство на смирение в сърцето — б.пр.), тогава те не са нищо друго, освен лицемерие. Такива хора са подобни на мях, надут с въздух, който изглежда напълнен с нещо; но когато въздухът се изпусне, става явно, че той е бил празен. Или по думите на Христа, те са подобни на варосани гробници, които отвън изглеждат хубави, а вътре са пълни с мъртвешки кости и с всяка нечистота (Мат. 23:27). Затова трябва човек да има вътре в сърцето си смирение, както и всяко благочестие. Защото Бог съди по “намеренията на сърцето” (1 Кор. 4:5), а не по външност, не тъй както ние се явяваме пред хората”.

Всички тия наставления св. Отци ни дават, за да ни предпазят от опасностите на лицемерното смирение, което не само че не спасява човека, но го прави достоен за повече наказания. Единствено спасително е само истинското смирение. С всички други подвизи, ако те не са осолени със солта на истинското смирение, ние не можем да се

спасим, а само с истинското смирение, макар и без подвизи, можем. Един древен велик подвижник е пророкувал, че в последните времена няма да има вече такива строги аскети и големи подвижници, но че тогава истинските християни ще се спасяват само със смирението си. И дори някои само със смирението си ще достигнат голямо съвършенство.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Любезни читатели!

Пред нашите очи се очертаха двата главни пътя на живота: гордостта и смирението. Може би, ще се намерят такива люде, които, като прочетат изложеното, ще махнат с ръка и пренебрежително ще кажат: “Глупости!”... И ще захвърлят книгата настрана и от паметта си ще заличат всичко онова, което са прочели. Такива хора с нежеланието си да бъдат поучени ще докажат своята гордост. Техният път неминуемо води към гибел. Но може би ще има и такива, които смирено ще поглъщат всяка дума, жадни за духовна мъдрост, за поука и спасение. Те вървят по пътеката на смирението, която ще ги изведе при Бога. Ние, по силата на Божиата повеля, се чувствуваме длъжни на всички – и на горди, и на смирени – да кажем Божието слово, което може да се сведе до следния общ извод: няма друг път за спасение и духовно издигане, освен пътя на смирението. Който иска да възприеме, нека възприеме! Модерният свят, чието внимание днес е заангажирано в “много по-важни неща”, няма като че ли нито охота, нито време да слуша “скучни” църковни поучения, тъй чужди на стремежите на съвременния човек! Но който е от Бога, той слуша с охота всяка духовна поука, той е чужд на безбожния водовъртеж на днешния свят и знае какво очаква света и отделния човек за богоборчеството и гордостта. В Откровението на св. Йоан Богослов много хубаво е казано: “Неправедният нека върши още неправда; нечистият нека се още скверни; праведният нека върши още правда, а светият нека се още осветява. Ето, ида скоро, и отплатата Ми е с Мене, за да въздам всекому според делата му!” (Откр. 22:11-12). Това е неизменната истина! Идва Христос, за да посети за сетен път тоя грешен свят и да извърши Своя окончателен съд над него – да смири гордите и да въздигне смирените. “Блажени са, които изпълняват заповедите Му” (Откр. 22:14). Те ще бъдат вечно при Него – в жадуваното небесно отечество – и ще “имат право да ядат от дървото на живота и да влязат в града през портите” (Откр. 22:14).

АМИН.

© 2001—2005. **Православна беседа**. Части от четивата могат да се цитират при посочване на адреса на сайта (<http://pravoslavie.domainbg.com>). Цялостното преиздаване на текстове в печатно тяло или в електронен вид — само с писмено разрешение от редакцията.